

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.3.20>

UCZESTNICTWO OBROŃCY W POSTĘPOWANIU DOWODOWYM W SPRAWACH O PRZYWŁASZCZENIE LUB ROZTRATĘ MIENIA PRZEZ FUNKCJONARIUSZA PUBLICZNEGO: ZAGADNIENIA TEORETYCZNE I PRAKTYCZNE

Mykola Pogoretskyi

*Doktor nauk prawnych, profesor,
Członek korespondent Narodowej Akademii Nauk Prawnych Ukrainy,
Zasłużony Działacz Nauki i Techniki Ukrainy,
Prorektor ds. naukowo-dydaktycznych
Narodowy Uniwersytet im. Tarasa Szewczenki w Kijowie (Kijów, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0003-0936-0929
npogoretsky@gmail.com*

Mykola Shchyruk

*podplomowy Instytut Badań Prawa Publicznego, adwokat
(Kijów, Ukraina)
ORCID ID: 0009-0001-1327-1964
schyruk@gmail.com*

Abstrakt. Artykuł analizuje status procesowy obrońcy w postępowaniach karnych prowadzonych na podstawie art. 191 Kodeksu karnego Ukrainy, ze szczególnym uwzględnieniem działań dowodowych w warunkach stanu wojennego oraz cyfryzacji wymiaru sprawiedliwości. Przeanalizowano dane statystyczne Prokuratury Generalnej oraz Wyższego Sądu Antykorupcyjnego za lata 2019–2025, które wskazują na dużą liczbę trwających postępowań oraz znaczny odsetek uniewinnień. W artykule zidentyfikowano bariery prawne i praktyczne w realizacji przez obronę prawa do zbierania, przedstawiania i kwestionowania dowodów, w szczególności dowodów cyfrowych. Uogólniono praktykę Sądu Najwyższego Ukrainy, Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPCz) oraz zalecenia ENISA dotyczące dopuszczalności dowodów elektronicznych i zasady równości stron. Autorzy uzasadniają potrzebę wprowadzenia przepisów dotyczących obowiązkowego udziału obrońcy w procesie pozyskiwania i badania dowodów cyfrowych, ustanowienia mechanizmu niezależnego audytu (audit trail), rozszerzenia dostępu do rejestrów cyfrowych oraz doskonalenia praktyki sądowej w sprawach o nadużycia urzędnicze.

Słowa kluczowe: obrońca, dowody, artykuł 191 Kodeksu karnego Ukrainy, dowody cyfrowe, stan wojenny, proces kontradiktoryjny, WSAK, ślad audytowy, ETPCz, gwarancje procesowe.

PARTICIPATION OF THE DEFENCE COUNSEL IN EVIDENCE COLLECTION IN CASES OF EMBEZZLEMENT OR MISAPPROPRIATION OF PROPERTY BY AN OFFICIAL: THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES

Mykola Pogoretskyi

*Doctor of Law, Professor,
Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine,
Honoured Scientist and Technologist of Ukraine,
Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0003-0936-0929
npogoretsky@gmail.com*

Mykola Shchyruk

*Postgraduate Student
Research Institute of Public Law, Attorney at Law
(Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: 0009-0001-1327-1964
schyruk@gmail.com*

Abstract. This article examines the procedural status of the defence counsel in criminal proceedings instituted under Article 191 of the Criminal Code of Ukraine, with a focus on evidentiary activities in the context of martial law

and the digitalisation of justice. It analyses statistical data from the Office of the Prosecutor General and the High Anti-Corruption Court for the years 2019–2025, revealing a high number of pending proceedings and a significant share of acquittals. The article identifies legal and practical barriers to the exercise of the defence's rights to collect, present, and challenge evidence, particularly digital evidence. It generalises the practices of the Supreme Court of Ukraine, the European Court of Human Rights (ECtHR), and the recommendations of ENISA regarding the admissibility of electronic evidence and the principle of equality of arms. The authors substantiate the need to legislate the mandatory participation of the defence counsel in the process of digital evidence handling, to introduce an independent audit mechanism (audit trail), expand access to digital registers, and improve judicial practice in cases involving official misconduct.

Key words: defence counsel, evidence, Article 191 of the Criminal Code of Ukraine, digital evidence, martial law, adversarial process, НАСС, audit trail, ECtHR, procedural guarantees.

УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА У ДОКАЗУВАННІ У СПРАВАХ ПРО ПРИВЛАСНЕННЯ АБО РОЗТРАТУ МАЙНА СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Микола Погорецький

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії правових наук України,

заслужений діяч науки і техніки України,

проректор з науково-педагогічної роботи

Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-0936-0929

pnogoretsky@gmail.com

Микола Цирук

аспірант Науково-дослідного інституту публічного права, адвокат,

(Київ, Україна)

ORCID ID: 0009-0001-1327-1964

schyruk@gmail.com

Анотація. У статті досліджено процесуальний статус захисника у кримінальних провадженнях, порушених за статтею 191 Кримінального кодексу України, з акцентом на доказову діяльність в умовах воєнного стану та цифровізації судочинства. Проаналізовано статистичні дані Офісу Генерального прокурора та Вищого антикорупційного суду за 2019–2025 роки, які засвідчують високий рівень незавершених проваджень, а також значну частку виправдувальних вироків. Розкрито правові і практичні бар'єри реалізації захисником повноважень на збирання, подання та перевірку доказів, зокрема цифрових. Узагальнено практику Верховного Суду України, ЄСПЛ і рекомендації ENISA щодо допустимості електронних доказів та процесуальної рівності сторін. Обґрунтовано необхідність нормативного закріплення участі захисника у формуванні цифрових доказів, запровадження незалежного аудиту (audit trail), розширення доступу до електронних реєстрів та удосконалення судової практики у справах службових злочинів.

Ключові слова: захисник, доказування, ст. 191 КК України, цифрові докази, воєнний стан, змагальність, ВАКС, audit trail, ЄСПЛ, процесуальні гарантії.

Вступ. Останні роки засвідчили суттєве зростання кількості кримінальних проваджень, пов'язаних із розтратою, привласненням або заволодінням бюджетним чи комунальним майном, що прямо впливає на стан публічних фінансів та довіру до органів влади. За даними Офісу Генерального прокурора України, лише за період 2019–перше півріччя 2025 року зареєстровано понад 60 тисяч кримінальних правопорушень, кваліфікованих за статтею 191 Кримінального кодексу України, а щороку в середньому 4–6 тисяч проваджень залишаються незавершеними [1]. Це обумовлює не лише підвищене процесуальне навантаження на слідчі й прокурорські підрозділи, а й актуалізує питання ефективного забезпечення права на захист у складних та ресурсозатратних провадженнях.

Запровадження правового режиму воєнного стану, пов'язане з широкомасштабною збройною агресією РФ проти України, суттєво змінило умови реалізації процесуальних прав, зокрема – сторони захисту. Скорочення строків, обмеження доступу до даних, спрощення процедур досудового розслідування, розширення повноважень сторони обвинувачення в умовах дії статті 615 КПК України – все це виступає об'єктивними викликами для реалізації принципу змагальності та рівності сторін. У цих умовах роль захисника набуває не лише функціонального, а й системного значення як механізму протидії процесуальним перекосам і порушенням прав людини.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі нормативного регулювання, судової практики та статистичних показників щодо реалізації повноважень захисника у справах, порушених за ст. 191 КК України, в умовах воєнного стану. Стаття спирається на дані Офісу Генерального прокурора України, зведену

статистику Вищого антикорупційного суду, практику Верховного Суду, ЄСПЛ, рекомендації ENISA та аналітичну оцінку правозастосування. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє сформулювати низку практичних рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та судової практики у сфері захисту прав учасників кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх зарубіжних досліджень свідчить про зростаючу увагу до процесуальної ролі захисника як ключового гаранта дотримання прав людини в кримінальному провадженні. Так, Alschuler (1975) звертає увагу на етичні дилеми, що виникають під час укладення угод про визнання винуватості, вказуючи на обмежену здатність адвоката протистояти системному тиску з боку сторони обвинувачення. Brown, Levin та Roberts (2017) аналізують структурну нерівність у діяльності публічних захисників, яка породжує формалізм та процесуальну пасивність на досудовій стадії. Klein (2012) наголошує на конституційному значенні участі адвоката, вказуючи на його функцію запобігання зловживанням при доведенні вини та оцінці доказів. McConville (2019) розвінчує уявлення про адвоката як повноцінного процесуального учасника, демонструючи на прикладах, як обмеження ресурсів та адміністративний тиск ведуть до фактичного згортання змагальності. Worden (2017) обґрунтовує потребу в розширеному підході до функцій захисника, який має бути не лише представником у суді, але й стратегічним учасником захисту на всіх етапах провадження. Adrian Zbiciak проаналізував ефективність доступу до захисника на судовій стадії кримінального провадження у Польщі у світлі вимог Директив ЄС 2013/48/ЄС та 2016/1919/ЄС. Автор обґрунтовано вказує на законодавчі та практичні бар'єри, які можуть обмежувати реалізацію права на захист, зокрема у випадках призначення адвоката *ex officio* (Zbiciak, 2020:143).

Проблемні питання участі захисника у кримінальних провадженнях досліджувалися й відчизняними правниками. Зокрема, О. Старенький (2016:336) на монографічному рівні дослідив проблемні питання кримінальних процесуальних гарантій захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні. О. Кучер (2018:206) проаналізував процесуальні проблеми участі захисника на стадії затримання особи за підозрою у вчиненні службового злочину, зокрема порушення прав затриманого та обмеження доступу адвоката. С. Шатрава та О. Джафарова (2023) проаналізували труднощі реалізації права на захист, обмеження доступу захисника до матеріалів справи та неефективність окремих норм кримінального процесуального законодавства й обґрунтували необхідність удосконалення процесуального статусу адвоката задля реального забезпечення принципу змагальності. О. Кучинська та Ю. Циганюк (2024:206) проаналізували нормативні прогалини в КПК України та практичні труднощі участі адвоката у кримінальному провадженні, зокрема щодо реалізації права на професійну правничу допомогу потерпілим, підозрюваним та іншим учасникам процесу. І. Глов'юк (2025:28) дослідила проблемні питання доступу сторони захисту до доказів про можливу провокацію злочину. В низці авторських публікацій нами розвивається концепція розширення змагальних засад на досудовому провадженні, посилення повноважень захисника як суб'єкта доказування та поступового впровадження на досудовому розслідуванні інституту адвокатського розслідування (Погорецький, 2014: 27; 2014: 12; 2015: 63; 2021: 28).

Водночас сучасна наукова кримінальна процесуальна література досі не пропонує системного аналізу процесуальної ролі захисника у справах про привласнення або розтрату майна службовою особою в умовах воєнного стану. Недостатньо вивченими залишаються також питання впливу цифровізації на можливість сторони захисту здійснювати власне доказування, ініціювати незалежну експертизу, взаємодіяти з технічними носіями даних та електронними системами.

Крім того, малодослідженими залишаються питання застосування практики ЄСПЛ (зокрема, у справах *Вуков v. Russia*, *Prade v. Germany*) до ситуацій, коли захисник фактично усувається від участі у формуванні доказової бази. Також у вітчизняному праві відсутній концептуальний аналіз імплементації стандартів ENISA щодо цифрової автентичності доказів, прозорості технічних процедур та прав сторони захисту на доступ до лог-файлів, хеш-сум та цифрового сліду доказу.

Таким чином, сучасний рівень наукової розробки порушеної проблематики дозволяє констатувати наявність фрагментарних напрацювань, проте вимагає комплексного підходу до аналізу участі захисника у доказуванні саме у справах, кваліфікованих за ст. 191 КК України, з урахуванням воєнного часу, цифрових реалій та оновленої судової практики.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є системний аналіз процесуальної участі захисника в доказуванні у кримінальних провадженнях, передбачених статтею 191 Кримінального кодексу України, з урахуванням умов воєнного стану та цифровізації кримінального процесу, а також розробка обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення нормативного регулювання і практики реалізації захисником своїх процесуальних повноважень.

Для досягнення цієї мети у межах дослідження передбачено розв'язання таких завдань: з'ясування правової природи злочину, передбаченого ст. 191 КК України, зокрема його складу, ознак і предмета доказування; аналіз обсягу та меж доказування відповідно до положень КПК України; дослідження нормативних і практичних аспектів здійснення захисником збирання і подання доказів; виявлення бар'єрів для реалізації процесуальних гарантій сторони захисту, особливо в умовах дії правового режиму воєнного стану; вивчення практики Верховного Суду, Європейського суду з прав людини та рекомендацій міжнародних організацій щодо забезпечення процесуального паритету; обґрунтування пропозицій щодо нормативного вдосконалення механізмів реалізації права на захист.

Матеріали і методи дослідження. Матеріалами дослідження слугували положення чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства України, зокрема стаття 191 Кримінального кодексу України, статті 22, 46, 84, 93, 101, 242–244, 370 Кримінального процесуального кодексу України, а також зміни, запроваджені у зв'язку з введенням воєнного стану; узагальнення судової практики Верховного Суду та судів першої й апеляційної інстанцій у справах, передбачених ч. 2, ч. 3 та ч. 5 ст. 191 КК України, за період 2021–2024 років (з використанням даних з Єдиного державного реєстру судових рішень); рішення Європейського суду з прав людини (зокрема, *Vukov v. Russia*, *Prade v. Germany*), рекомендації ENISA щодо цифрових доказів та ролі захисника, аналітичні документи Ради Європи та Національної асоціації адвокатів України; наукові публікації вітчизняних та зарубіжних авторів.

У процесі дослідження застосовано формально-юридичний метод для аналізу норм права; порівняльно-правовий метод – для зіставлення українських та міжнародних підходів до доказування й ролі захисника; системно-структурний метод – для виявлення внутрішніх взаємозв'язків між повноваженнями захисника, доказовими стандартами і судовим контролем; емпіричний метод – на основі вибірки понад 50 судових рішень; доктринальний метод – для критичного осмислення наукових підходів. Поєднання зазначених методів забезпечує відтворюваність дослідження, обґрунтованість результатів та їхнє застосування у практичній площині.

Виклад основного матеріалу. Злочин, передбачений статтею 191 КК України, вимагає особливої уважності з боку сторони захисту, адже йдеться про корисливе посягання на ввірене чи доступне службовій особі майно. При цьому участь захисника у доказуванні у справах цієї категорії неодноразово обмежується або ігнорується, зокрема під час допиту ключових свідків, при ініціюванні альтернативних експертиз або під час правового аналізу наявності умислу. У більшості справ вирішальну роль відіграє правильна кваліфікація дій особи: чи є вони розтратою, привласненням або ж підпадають під диспозицію ст. 364 КК України – зловживання владою без елемента заволодіння.

У практиці Верховного Суду наголошується, що кваліфікуючою ознакою за ст. 191 КК є саме умисне безоплатне одержання чужого майна на користь винного або третіх осіб, що відрізняє її від складу ст. 364 КК України. Зокрема, в ухвалі ВС від 23.08.2018 у справі № 0912/1638/12 (провадження № 51-2735км18) чітко вказано: «Заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем слід відмежовувати від зловживання владою або службовим становищем, яке вчинюється з корисливих мотивів і утворює склад злочину, передбаченого ст. 364 КК» (справа № 0912/1638/12, 2018).

У контексті участі захисника важливо, що саме в цьому рішенні ВС окремо підкреслив, що у разі відсутності ознаки розкрадання, дії не можуть бути кваліфіковані за ст. 191 КК. Це відкриває для захисника можливість обґрунтувати альтернативну кваліфікацію дій, наприклад, як службової недбалості (ст. 367 КК) або навіть як господарсько-правового правопорушення, якщо відсутні докази умислу.

Ще один важливий аспект – це встановлення мотиву та мети. В ухвалі ВС у справі № 758/6794/18 (провадження № 51-5567км19) від 18.04.2024 року суд звернув увагу на те, що саме наявність прямого умислу і корисливого мотиву на протиправне заволодіння є визначальним елементом суб'єктивної сторони. Сторона захисту має право й обов'язок наполягати на дослідженні психологічних та фактичних обставин формування умислу, що часто ігнорується органами слідства (справа № 758/6794/18, 2024).

Проблемним залишається обмеження доступу захисника до участі у фінансово-економічних експертизах. У справі № 640/15555/18 (постанова ВС від 13.02.2024) захист оскаржував факт того, що висновки обвинувачення були засновані лише на бухгалтерському акті перевірки без врахування фінансової контроль-експертизи, наданої стороною захисту. ВС погодився з доводами захисту, вказавши на обов'язковість оцінки усіх доказів у сукупності, а не вибірково (справа № 640/15555/18, 2024).

Захисник відіграє ключову роль також у встановленні меж відповідальності кожного співучасника. У справі № 405916418 (ВАКС, вирок від 27.09.2022) суд дійшов висновку, що підсудна не мала фактичного впливу на розподіл майна, і, відповідно, не підлягає притягненню за кваліфікуючу ознаку «за попередньою змовою групою осіб». Таке рішення стало можливим завдяки належному захисту, який надав альтернативну версію подій, підкріплену службовими документами та допитами осіб, на яких покладалася відповідальність за складання звітів (справа № 405916418, 2022).

Системною проблемою залишається неврахування судом клопотань захисника про призначення повторних експертиз або допитів, що прямо суперечить принципу змагальності. Верховний Суд у справі № 758/6794/18 наголосив: «Суд не може відхилити клопотання захисника без належного мотивування, оскільки це позбавляє сторону захисту реального впливу на доказовий процес» (справа № 758/6794/18, 2024).

Розмежування складів злочинів, передбачених частиною другою статті 191 та статтею 364 Кримінального кодексу України, є одним з найбільш дискусійних і практично значущих питань у сфері правозастосування, особливо в контексті участі захисника у доказуванні. Саме адвокат, реалізуючи свої повноваження, має не лише реагувати на позицію сторони обвинувачення, а й активно впливати на правову кваліфікацію дій особи, домагатися визнання відсутності ознак розкрадання та обґрунтовувати застосування саме ст. 364 КК України у випадку, коли зловживання владою або службовим становищем не супроводжується протиправним заволодінням майном. Верховний Суд у своїй ухвалі від 23 серпня 2018 року у справі № 0912/1638/12 (провадження № 51-2735км18) чітко розмежує ці два склади, наголошуючи, що при корисливому зловживанні владою або службовим становищем, передбаченому ст. 364 КК, службова особа не заволодіває чужим

майном, а заподіює власникові шкоду шляхом неправомірного використання повноважень. Натомість, якщо зловживання службовим становищем є способом розкрадання, дії мають кваліфікуватися за ст. 191 КК України (справа № 0912/1638/12).

Ця позиція узгоджується з правовими висновками, сформульованими у постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18 квітня 2024 року у справі № 758/6794/18. У цьому рішенні підкреслюється, що наявність завищеної вартості виконаних робіт або послуг без факту обернення майна на користь винного не утворює складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК, і може свідчити про зловживання службовим становищем без розкрадання, тобто про склад злочину, передбаченого ст. 364 КК (справа № 758/6794/18, 2024).

Це особливо важливо в тих провадженнях, де дії обвинуваченого пов'язані з бюджетними видатками, закупівлями, підписанням договорів або складанням актів приймання-передачі. Захисник у таких справах має ініціювати проведення судово-економічної та будівельно-технічної експертиз, щоб визначити, чи дійсно було вчинено безоплатне обернення майна, чи ж мали місце інші порушення, не пов'язані з розкраданням. Наприклад, у вироку ВАКС від 21 лютого 2024 року у справі № 991/6462/21 суд визнав відсутність у діях обвинуваченого ознак безоплатного вилучення майна, вказавши, що оплата за роботи здійснювалася в межах укладених договорів, і не доведено намір на заволодіння (справа № 991/6462/21, 2024).

Участь захисника в доказуванні за таких умов має зводитися не лише до заперечення доводів обвинувачення, а до активного формування альтернативної версії подій: встановлення того, що особа діяла в межах службових повноважень, не переслідуючи мети протиправного збагачення, а також того, що дії були зумовлені неналежним виконанням обов'язків, що більше свідчить про службову недбалість або навіть адміністративне порушення. Зокрема, у справі № 640/15555/18, що розглядалась ВС 13 лютого 2024 року, захисником було успішно доведено, що дії службової особи були обумовлені службовою необхідністю, а відсутність доказів наявності умислу на протиправне збагачення унеможливило кваліфікацію за ст. 191 КК (справа № 640/15555/18, 2024).

Таким чином, розмежування між злочинами, передбаченими ч. 2 ст. 191 та ст. 364 КК України, є не лише доктринальним питанням, а й ключовою процесуальною позицією захисника, яка може істотно вплинути на результат кримінального провадження. Сучасна правозастосовна практика щодо цих складів вимагає від адвоката високого рівня аналітичного критичного мислення, активної процесуальної позиції та здатності формувати переконливу альтернативну доказову версію – без ознак умисного заволодіння майном, але із можливістю визнання менш тяжких правопорушень. Адвокат має забезпечити реалізацію принципу презумпції невинуватості шляхом точного застосування правових позицій Верховного Суду та використання кожної доказової похибки сторони обвинувачення. Основними напрямками вдосконалення гарантій захисту залишаються: нормативне забезпечення рівного доступу до фінансових і цифрових доказів; процесуальне зобов'язання суду належним чином мотивувати всі відмови у клопотаннях захисту; гарантії врахування альтернативних експертиз та висновків сторони захисту; чітке відмежування службової недбалості й господарської неефективності від умисного розкрадання. Це не лише стратегія захисту, а й необхідна передумова забезпечення права на справедливий суд (Погорецький, Гриценко, 2012: 4).

Доказування у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України потребує ретельної оцінки не лише обставин вчинення діяння, а й джерел отримання доказів, їх процесуальної допустимості та належності у межах обсягу, визначеного статтями 91–94 КПК України. Такі справи, зазвичай, відзначаються складною доказовою структурою, яка включає цифрові носії, інформацію з банківських установ, бухгалтерських систем, електронних майданчиків публічних закупівель, таких як ProZorro, а також внутрішню документацію юридичних осіб.

Обсяг і межі доказування у справах за ст. 191 КК України формулюються на підставі ст. 91 КПК України, яка передбачає обов'язок встановити подію кримінального правопорушення, вину обвинуваченого, форму вини, мотив, мету, наслідки, розмір шкоди та процесуальні витрати. При цьому, тягар доказування покладається на сторону обвинувачення відповідно до ст. 92 КПК України (справа № 373/1819/23, 2024). Верховний Суд також чітко зазначив, що суд може постановити обвинувальний вирок лише у разі, коли вина доведена поза розумним сумнівом (справа № 757/60763/16-к, 2023).

У цьому контексті особлива роль належить захиснику, який не лише здійснює контроль за дотриманням вимог до допустимості та належності доказів, а й активно формує альтернативну доказову базу на основі цифрових джерел. Захисник має забезпечити фіксацію фактичних обставин, які спростовують версію обвинувачення, шляхом витребування електронних документів, ініціювання експертиз цифрових носіїв, проведення аналізу метаданих, листування, транзакцій та інших цифрових слідів, що можуть свідчити про відсутність вини або іншу правову кваліфікацію дій клієнта.

У сучасній практиці значна частина доказів формується з цифрових джерел. У вироку ВАКС від 21.02.2024 р. суд визнав допустимими докази, отримані через тимчасовий доступ до банківських документів, листування та цифрових носіїв, зокрема, файлів на CD-дисках, які містили результати моніторингу транзакцій, бухгалтерські виписки, інформацію з електронного банкінгу тощо. При цьому, колегія суддів відзначила, що такі докази мають відображати достовірну, стабільну інформацію, отриману у порядку, що не порушує вимоги КПК України [27].

У таких обставинах захисник зобов'язаний ретельно перевіряти відповідність способу отримання цифрових доказів вимогам закону, зокрема щодо наявності судового дозволу, порядку відбору і зберігання

інформації. У разі виявлення порушень, саме сторона захисту має ініціювати процесуальні клопотання про визнання таких доказів недопустимими, вказуючи на конкретні порушення порядку їх одержання.

Однак цифрові докази нерідко виявляються недопустимими через недотримання процесуального порядку їх отримання. У цій же справі суд звернув увагу, що витребування інформації, яка становить охоронювану законом таємницю (наприклад, персональні або банківські дані), повинно здійснюватися виключно на підставі ухвали слідчого судді. Якщо такі дані були отримані лише на підставі прокурорського запиту без ухвали – вони визнаються недопустимими (справа № 991/6462/21, 2024).

Захисник, реалізуючи свої функції, повинен бути ініціативним у виявленні таких порушень і формулюванні правової позиції щодо неприпустимості їх використання у суді. Це особливо актуально в умовах, коли докази обвинувачення спираються на інформацію з обмеженим або нелегітимним доступом, що є типовим для справ про привласнення або розтрату майна.

Особливу увагу в судовій практиці приділено джерелам електронної інформації, які отримані без ухвали суду – з месенджерів, поштових скриньок, телефонів, цифрових систем типу 1С, «Приват24», «Казначейство-обслуговування», ProZorro. Верховний Суд у справі № 758/6794/18 підкреслив, що зняття інформації з електронної системи, доступ до якої захищено логічними бар'єрами, потребує дозволу слідчого судді. В іншому випадку отримані дані вважаються недопустимими доказами, навіть якщо їх зміст підтверджує версію обвинувачення (справа № 640/15555/18, 2024).

У таких випадках захисник виступає єдиною стороною, здатною ефективно виявити недопустимі цифрові докази, оскаржити спосіб їх одержання, ініціювати експертну перевірку автентичності, перевірити цілісність цифрового сліду, ланцюг зберігання та відповідність вимогам електронного доказування.

Судова практика також вказує на необхідність дотримання принципу належності – цифрові дані мають стосуватись обвинувачення, яке пред'явлене особі, і бути предметом безпосереднього аналізу в межах тієї події, що інкримінується. Недотримання цього критерію є підставою для виключення доказів із матеріалів справи, про що свідчить позиція ККС ВС щодо відео з мобільного пристрою, отриманого поза межами ухвали суду. У рішенні Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18 квітня 2024 року у справі № 758/6794/18 (провадження № 51-5567км19) прямо зазначено, що використання відеозапису з мобільного телефону, вилученого без ухвали слідчого судді, є порушенням вимог допустимості, оскільки такий доказ не пов'язаний із подією, що інкримінується, а тому підлягає виключенню. Суд наголосив, що принцип належності вимагає, аби доказ безпосередньо стосувався саме інкримінованої події, а не використовувався загалом для характеристики особи чи її поведінки в інший період (справа № 640/15555/18, 2024).

Таким чином, процес доказування у справах за ст. 191 КК України вимагає від захисника особливої уважності до цифрових джерел, формату їх отримання, і чіткого контролю за межами обвинувачення. Будь-яке відхилення від процесуальної форми – як у порядку витребування, так і в джерелі походження доказу – може бути використане захистом для формування позиції щодо недопустимості таких доказів. Крім того, захисник повинен не лише реагувати на дії сторони обвинувачення, а й проактивно використовувати цифрові інструменти для документування обставин, що підтверджують невинуватість або пом'якшують правову оцінку. Ефективна участь захисника у цифровому доказуванні є запорукою реалізації змагальності та забезпечення справедливого судового розгляду.

У контексті кримінальних проваджень за ст. 191 КК України реалізація захисником процесуального права на збирання та подання доказів відіграє ключову роль у забезпеченні змагальності та ефективності захисту. Відповідно до ст. 46 КПК України, захисник має право на збирання доказів, зокрема, шляхом подання клопотань про витребування речей, документів, висновків експертів, а також шляхом ініціювання проведення експертиз. У поєднанні з положеннями ст. 93 КПК, яка регламентує порядок збирання доказів сторонами, це право охоплює активну участь адвоката у формуванні доказової бази, яка не повинна поступатися обвинуваченню ні за змістом, ні за процедурними гарантіями (справа № 373/1819/23, 2024).

Разом із тим, судова практика демонструє низку випадків формалізованого підходу органів досудового розслідування до клопотань захисника, особливо щодо призначення експертиз. У справі № 758/6794/18 захисник наполягав на проведенні додаткової судово-товарознавчої експертизи для спростування висновків сторони обвинувачення, однак суди попередніх інстанцій відхилили ці доводи без достатнього мотивування, що Верховний Суд визнав допустимим, хоча зазначив, що оцінка експертного методу не входить до компетенції суду (справа № 640/15555/18, 2024).

Особливу складність становить реалізація права захисника на збирання доказів з цифрових джерел, таких як переписка в месенджерах, мобільні пристрої, сервіси електронного документообігу. Верховний Суд у згаданій справі визнав допустимим використання протоколу огляду мобільного телефону без ухвали слідчого судді, мотивуючи це тим, що пристрій був добровільно наданий, а отже, не потребував попереднього судового дозволу (справа № 640/15555/18, 2024).

У практиці місцевих судів окрему увагу приділено формі реагування органу досудового розслідування на клопотання про залучення фахівців чи альтернативних експертів. Так, у справі № 373/1819/23 [29] захисник поставив під сумнів допустимість експертного висновку, мотивуючи це тим, що експертиза була проведена без належного реагування на пропозицію про залучення незаангажованих фахівців з іншої установи, що суперечить положенням Інструкції МВС (Про затвердження Інструкції з організації проведення судових експертиз у системі МВС України: наказ МВС України, 2017) і Закону України «Про судову експертизу».

Суттєвим процесуальним бар'єром у реалізації захисником права на подання доказів є відсутність обов'язку суду мотивувати відмову у задоволенні клопотання, поданого стороною захисту, на відміну від положень, що застосовуються до сторони обвинувачення. Відтак, на практиці це призводить до ситуацій, коли ініціативи захисника залишаються без належного процесуального розгляду, що суперечить принципу рівності сторін.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що, попри нормативно закріплені процесуальні гарантії, реалізація права захисника на збирання та подання доказів стикається із низкою перешкод: як на етапі досудового розслідування, так і в судовому провадженні. До ключових проблем належать: 1) формальне реагування на клопотання про експертизи; 2) ігнорування доказів, здобутих захисником з відкритих цифрових джерел; 3) відмова судів у належному аналізі методологічної обґрунтованості альтернативних експертних висновків. Їх подолання вимагає як нормативного вдосконалення процедур, так і доктринального переосмислення ролі захисту в контексті принципу змагальності.

Проблемні аспекти реалізації процесуальних гарантій захисту у справах за ст. 191 КК України на сьогодні залишаються одним з ключових викликів у забезпеченні принципу змагальності. Незважаючи на прямі приписи ст. 22 КПК України про рівність сторін у зборі, поданні та дослідженні доказів, практика свідчить про систематичне ігнорування клопотань сторони захисту, обмеження доступу до інформації та формальне ставлення до ініціатив захисника (справа № 373/1819/23, 2024).

Типовою є ситуація, коли слідчі або прокурори не реагують на клопотання захисника щодо залучення фахівців чи призначення додаткових експертиз, або ж відмовляють без належного мотивування. У справі № 758/6794/18 захисник клопотав про проведення додаткової судово-товарознавчої експертизи, однак суд першої інстанції не лише не призначив її, а й взагалі не надав оцінки аргументам сторони захисту, що Верховний Суд залишив без змін (справа № 640/15555/18, 2024).

Особливої критики потребує практика призначення односторонніх експертиз, коли висновки формуються за матеріалами, наданими виключно стороною обвинувачення. У справі № 373/1819/23, наприклад, експерт, попри клопотання захисника, використовував довідки, що не були підтверджені первинними бухгалтерськими документами, а слідчий не прийняв постанову щодо пропозиції про залучення іншого експерта (справа № 373/1819/23, 2024).

Аналогічна ситуація мала місце і в практиці ВАКС. У справі № 991/6462/21 суд розглядав докази, отримані за письмовим запитом прокурора без ухвали слідчого судді, попри те, що вони стосувались інформації, яка містить охоронювану законом таємницю. Захисник наполягав на визнанні таких доказів недопустимими, однак колегія суддів, не надавши належної оцінки суті порушення, визнала їх допустимими, посилаючись на наявність формальної відповіді від органу, що надавав інформацію (справа № 991/6462/21, 2024).

Ще одним аспектом, який демонструє дискреційність у доступі до матеріалів, є випадок зі справи № 758/6794/18, де орган досудового розслідування здійснив огляд цифрових матеріалів без ухвали слідчого судді, що суперечить ст. 93 та 159 КПК України. Верховний Суд визнав це порушення, однак у кінцевому результаті визнав допустимим доказ, отриманий у спосіб, що формально не відповідає вимогам закону (справа № 640/15555/18, 2024).

Таким чином, фактичне звуження процесуальних прав захисника через нехтування клопотаннями, недопуск до участі в експертному дослідженні, використання односторонніх доказів і обмеження в доступі до матеріалів становить системну проблему. Для її подолання необхідне як вдосконалення нормативного регулювання (зокрема щодо обов'язковості мотивування рішень про відмову в задоволенні клопотань), так і доктринальне переосмислення ролі захисту у досудовому провадженні, з урахуванням стандартів ЄСПЛ щодо справедливого балансу між сторонами.

Умови воєнного стану істотно трансформували процесуальний ландшафт кримінального провадження в Україні, зокрема щодо участі захисника у процесі доказування. Запроваджені процесуальні спрощення, зумовлені дією ст. 615 КПК України, мають потенціал до звуження гарантій сторони захисту, особливо у справах, пов'язаних із зловживанням публічними фінансами. При цьому основним ризиком є посилення слідчої дискреції та обмеження доступу захисника до ключових елементів доказування.

Насамперед, варто зазначити, що в практиці судів фіксується посилення на дію воєнного стану як на обставину, яка унеможливає своєчасне забезпечення участі адвоката в певних слідчих діях, зокрема в частині вилучення документів або огляду цифрових даних. Так, у справі № 991/6462/21 сторона захисту обґрунтовано вказувала на відсутність ухвали слідчого судді при отриманні персональних даних з військової частини, однак суд не визнав таке порушення істотним, аргументуючи це дією спрощеного порядку та наявністю письмового запиту прокурора (справа № 991/6462/21, 2024).

Крім того, в умовах воєнного стану доступ до публічної інформації про фінансові операції державних установ, підприємств та бюджетних програм ускладнюється, що прямо впливає на можливості захисника у зборі доказів. Як свідчить практика, запити на отримання фінансових звітів або реєстрів оплат із систем ProZorro, «Казначейство-обслуговування» або «Є-Data» залишаються без відповіді, або захиснику пропонують звернутись після завершення досудового розслідування, що суперечить принципу рівності сторін у доказуванні.

Особливо проблемним є залучення цифрових доказів у спрощеному порядку без процесуального супроводу захисника. У постанові Верховного Суду у справі № 758/6794/18 колегія суддів визнала допустимими докази, отримані через огляд мобільного телефону без ухвали слідчого судді, пославшись на добровільну

передачу пристрою обвинуваченим. Однак у матеріалах справи не містилося доказів щодо інформованої згоди сторони захисту на такий огляд, що ставить під сумнів дотримання принципу змагальності (справа № 640/15555/18, 2024).

У справі № 373/1819/23 Переяслав-Хмельницький міськрайонний суд визнав дії, вчинені в умовах воєнного стану, як обставину, що ускладнює реалізацію захистом права на перевірку висновків експерта, вказуючи на відсутність повної методології у наданому висновку та недостатній доступ захисту до технічного обладнання, використаного при дослідженні (справа № 373/1819/23, 2024).

У цьому контексті порушується одне з ключових процесуальних прав сторони захисту – право на ефективну перевірку та спростування експертного висновку. Зазначене рішення ілюструє системну проблему: в умовах воєнного стану сторони оборони можуть бути позбавлені реального доступу до засобів контролю за обґрунтованістю експертного дослідження, особливо коли йдеться про складні цифрові або технічні аналізи. Відсутність повного опису використаних методик унеможливорює оцінку достовірності висновку, а обмеження в доступі до обладнання – позбавляє захист процесуальної можливості відтворити або перевірити експертне дослідження.

З огляду на це, такі обставини повинні кваліфікуватися як істотні процесуальні обмеження сторони захисту, що впливають на допустимість доказу та можуть ставити під сумнів справедливість судового розгляду.

Таким чином, участь захисника у доказуванні в умовах воєнного стану характеризується наявністю низки викликів, пов'язаних із процесуальними спрощеннями відповідно до ст. 615 КПК України; обмеженням доступу до відкритої інформації про публічні фінанси; широким використанням цифрових доказів без належного судового контролю та участі сторони захисту.

У цих умовах особливої ваги набуває процесуальна активність захисника: подання заяв про недопустимість доказів, ініціювання запитів щодо публічної інформації, витребування логів доступу до цифрових джерел, а також послідовне документування порушень режиму допуску до матеріалів слідства. Така діяльність є не лише професійним обов'язком, але й єдиною дією гарантією збереження балансу сторін у кримінальному процесі під час воєнного стану.

Активне використання новітніх цифрових технологій у кримінальному провадженні, зокрема у справах про корупційні злочини, передбачені ст. 191 КК України, висуває нові вимоги до забезпечення гарантій справедливого суду. Ключовими з них є: дотримання права на захист, забезпечення рівності сторін, надання захиснику доступу до оригіналів цифрових носіїв, можливості перевірки хеш-сум та участь у технічних і криміналістичних експертизах.

Аналіз практики Верховного Суду та ВАКС свідчить про неоднорідність судового підходу до використання цифрових доказів, отриманих без ухвали слідчого судді або без участі сторони захисту. У справі № 758/6794/18 Верховний Суд визнав допустимим доказ, здобутий під час огляду мобільного телефону, проведеного без ухвали слідчого судді, на тій підставі, що власник начебто добровільно передав пристрій. При цьому захисник не був присутній, а огляд листування в месенджерах проводився без будь-яких технічних гарантій автентичності (справа № 640/15555/18, 2024).

У справі № 991/6462/21 ВАКС допустив використання в якості доказу листування з електронної пошти, до якої прокурор отримав доступ за допомогою пароля, знайденого під час обшуку. Вхід до облікового запису здійснено без ухвали суду, без технічної фіксації процесу, без залучення експерта та без участі захисника (справа № 991/6462/21, 2024). Такий підхід прямо суперечить вимогам ст. 14 КПК України щодо таємниці листування, а також принципам справедливого судового розгляду.

З огляду на відсутність національного нормативного регулювання процедур вилучення, фіксації, копіювання та дослідження цифрових доказів, актуальними залишаються рекомендації ENISA, а також вимоги до наявності *audit trail* – цифрового сліду, який забезпечує можливість перевірки незмінності файлів. У жодному з досліджених проваджень захисник не мав можливості перевірити походження електронного листування, методи його здобуття, або хронологію дій із носієм.

Проблеми поглиблюються у зв'язку з відсутністю процедурної участі захисника при доступі до цифрових джерел інформації, що набуває критичного значення у справах про зловживання публічними коштами. Як свідчить справа № 373/1819/23, суд визнав допустимим висновок експерта, який базувався на неідентифікованому технічному обладнанні, без зазначення технічних параметрів та сертифікатів калібрування, і без участі сторони захисту у процесі (справа № 373/1819/23, 2024).

У цьому контексті виникає потреба вдосконалення процесуального статусу захисника, шляхом: імплементації механізму обов'язкової участі захисника при вилученні цифрових доказів; надання права ініціювати альтернативні технічні експертизи та електронні запити до провайдерів або реєстрів; унормування доступу до хеш-сум, логів з серверів, копій носіїв, а також доступу до інформації у форматі, що дозволяє технічну перевірку.

Окремим напрямом є уніфікація судової практики, оскільки наразі спостерігається непослідовне застосування критеріїв допустимості цифрових доказів, що створює загрозу нерівного становища сторін. У справі № 758/6794/18 Верховний Суд фактично легітимізував здобуття електронної інформації без судового дозволу, що контрастує з вимогами щодо допустимості доказів, викладеними у ст. 86–87 КПК України (справа № 640/15555/18, 2024).

Забезпечення справедливого судового розгляду у справах із використанням цифрових технологій можливе лише за умов належного нормативного врегулювання, яке забезпечить процесуальну рівність, прозорість процедур, технічну верифікацію доказів і реальну участь захисника на всіх етапах роботи з ними.

Процесуальний статус захисника у кримінальному провадженні зазнає серйозного виклику в умовах поширеного використання цифрових технологій, посилення оперативного компонента досудового розслідування та неоднорідності судової практики. Враховуючи це, особливо актуальним постає питання вдосконалення гарантій участі захисника на етапах фіксації, вилучення, обробки та дослідження доказів, що походять з електронних джерел. Ключовим напрямом є впровадження в українське кримінальне процесуальне законодавство механізму *audit trail* – цифрового сліду, який забезпечує відстеження кожного доступу до електронного доказу, фіксацію змін і забезпечення автентичності. Це стало б ефективним інструментом запобігання маніпуляціям з даними, отриманими без участі захисника.

Аналіз судової практики демонструє, що в більшості справ, де використовувалися цифрові докази, захисник не був допущений до процесу їх фіксації та вилучення. У справі № 758/6794/18 Верховний Суд визнав допустимим цифровий доказ, отриманий внаслідок огляду мобільного телефону без ухвали слідчого судді та без участі захисника, обґрунтовуючи це нібито добровільною передачею пристрою. Така практика створює прецедент формалізованого підходу до питання участі захисника та вимагає чіткого нормативного визначення обов'язку залучення захисту до подібних процесуальних дій.

Ще одним напрямом удосконалення процесуального інструментарію захисника має стати розширення його права на надсилання електронних запитів до державних реєстрів, банківських установ, систем публічних закупівель (*ProZorro*), бухгалтерських та електронно-документальних платформ (1С, «Казначейство-обслуговування», «С-Data»). У справі № 991/6462/21 захисник не зміг отримати документи з доступом до банківських виписок і руху бюджетних коштів, тоді як сторона обвинувачення успішно використала таку інформацію, отриману без ухвали слідчого судді (справа № 991/6462/21, 2024). Це порушує принцип рівності сторін і має бути усунене шляхом прямого надання захиснику права на доступ до релевантної цифрової інформації у процесуальній формі, рівнозначній слідчому або прокурору.

Особливу актуальність має питання уніфікації судової практики щодо оцінки цифрових доказів у справах корупційного характеру. Як свідчить аналіз справи № 373/1819/23, суд першої інстанції визнав допустимим експертний висновок, заснований на результатах дослідження з цифрового джерела, але без технічної перевірки автентичності цього джерела, без зазначення хеш-суми та без участі захисника. Відсутність сталого підходу до таких доказів створює ризик для дотримання стандартів справедливого суду, оскільки допускає правову невизначеність щодо допустимості критичних для справи електронних даних.

Таким чином, вдосконалення процесуального статусу захисника вимагає: нормативного закріплення обов'язкової участі адвоката при вилученні цифрових доказів; забезпечення технічного доступу до носіїв та інструментів перевірки автентичності (хеш-суми, *audit trail*); розширення повноважень захисника на електронні запити до інформаційних систем; створення єдиних процесуальних стандартів оцінки цифрових доказів судами. Лише за таких умов може бути реалізовано не декларативний, а фактичний баланс між сторонами обвинувачення і захисту в інформаційно-цифрову епоху кримінального процесу.

Висновки. Участь захисника у доказуванні у кримінальних провадженнях, передбачених ст. 191 КК України, є не лише процесуальною функцією, а ключовою гарантією реалізації права на справедливий суд. Особливої ваги ця функція набуває в умовах воєнного стану, коли зростає концентрація владних повноважень у сторони обвинувачення, посилюється оперативно-розшукова складова досудового розслідування, а доступ до фінансових та цифрових даних істотно ускладнюється. У таких умовах саме захисник виконує роль єдиного контрбалансу у системі доказування та сторони, що забезпечує дотримання принципу змагальності.

Дослідження свідчить, що на практиці проголошена рівність сторін у збиранні та поданні доказів залишається здебільшого декларативною. Захисник часто позбавлений реального доступу до доказів, які здобуваються органами досудового розслідування із цифрових джерел, електронних реєстрів, банківських баз чи систем бухгалтерського обліку. Його участь у технічних діях (огляді електронних носіїв, знятті копій, фіксації хеш-ідентифікаторів) або виключається повністю, або дозволяється *post factum*, без можливості впливу на якість, повноту чи законність процедури. Така ситуація не лише нівелює роль захисту, а й загрожує підривом довіри до результатів кримінального переслідування.

Відтак, одним із ключових висновків дослідження є потреба в розширенні змагальних засад на досудовій стадії кримінального процесу. Змагальність повинна проявлятися не лише в можливості надання пояснень або заперечень у суді, а в реальному праві сторони захисту самостійно ініціювати, проводити та представляти процесуально допустимі слідчі дії та докази. У цьому контексті цілком обґрунтовано є необхідність поступового впровадження інституту адвокатського розслідування. Такий інститут, відомий правопорядкам багатьох демократичних держав, дозволяє захиснику (або адвокатському об'єднанню) у передбаченому законом порядку самостійно витребувати документи, проводити альтернативні експертизи, збирати свідчення та технічні дані, залучати спеціалістів, аналітиків, ІТ-фахівців, а також забезпечувати належне фіксування цифрових доказів з дотриманням вимог достовірності та допустимості.

Запровадження такого інституту дозволить не лише підвищити ефективність захисту у справах складної доказової структури, а й зменшити навантаження на органи досудового розслідування, налагодити механізми альтернативного контролю за повнотою встановлення обставин злочину. Адвокатське розслідування

має стати процесуальною альтернативою слідчим діям органів досудового розслідування, але водночас – бути підконтрольним суду та ґрунтуватися на законності процедур і доказовій паритетності.

Водночас ефективність таких змін можлива лише за умови нормативного супроводу: запровадження обов'язкової участі захисника при роботі з цифровими доказами; закріплення права на доступ до технічної інформації (логів, метаданих, хеш-сум); створення технічного регламенту щодо участі захисту в цифрових слідчих діях; уніфікації стандартів допустимості доказів незалежно від сторони, яка їх подає. З огляду на викладене, можна стверджувати, що реалізація принципу змагальності в українському кримінальному процесі потребує докорінного інституційного перегляду ролі захисника. Формальне закріплення процесуальних прав має бути доповнене матеріальними механізмами їх реалізації. Лише за умов фактичного процесуального паритету може бути забезпечено право особи на ефективний захист, а кримінальний процес відповідатиме стандартам верховенства права навіть в умовах особливого правового режиму.

Список використаних джерел:

1. Офіс Генерального прокурора України. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2019–2025 роки (форма № 1). URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statistics.html>
2. Вищий антикорупційний суд. Статистичні звіти за формою № 1-К щодо справ за ст. 191 КК України, 2019–2025 рр. URL: <https://court.gov.ua/sud4509/statystyka/>
3. Alshuler A. The Defense Attorney's Role in Plea Bargaining. *The Yale Law Journal*. 1975. Vol. 84(6). P. 1179–1314. DOI: <https://doi.org/10.2307/795496> URL: <https://www.jstor.org/stable/795496>
4. Brown D. E., Levin D., Roberts J. V. Defense Counsel and Public Defence. In: Tonry M. (ed.). *Reforming Criminal Justice: Pretrial and Trial Processes*. Arizona State University, 2017. P. 103–130. URL: <https://ccjls.scholasticahq.com/article/56908-perceptions-about-court-appointed-and-privately-retained-attorney-representation-how-do-they-differ/attachment/121804.pdf>
5. Klein R. The Role of Defense Counsel in Ensuring a Fair Justice System. *Touro Law Review*. 2012. Vol. 29(4). P. 1161–1179. URL: <https://digitalcommons.tourolaw.edu/lawreview/vol29/iss4/9/>
6. McConville M. Contemporary Criminal Defence Practice: Legal Aid, Ethics and the Decline of Adversarialism. *International Journal of the Legal Profession*. 2019. Vol. 26(3). P. 235–264. DOI: <https://doi.org/10.1080/09695958.2019.1706528> URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09695958.2019.1706528>
7. Worden A. Expanded Criminal Defense Lawyering. *Hofstra Law Faculty Scholarship*. 2017. Paper 1635. P. 1–32. URL: https://scholarlycommons.law.hofstra.edu/faculty_scholarship/1635/
8. Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with third persons and with consular authorities while deprived of liberty. *Official Journal of the European Union*. 2013. L 294. P. 1–12 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013L0048>
9. Directive (EU) 2016/1919 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2016 on legal aid for suspects and accused persons in criminal proceedings and for requested persons in European arrest warrant proceedings. *Official Journal of the European Union*. 2016. L 297. P. 1–8. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016L1919>
10. Zbiciak A. M. *Effective Access to Defence Counsel in the Judicial Stage of Polish Criminal Proceedings in the Scope of Directives 2013/48/EU and 2016/1919/EU*. Review of European and Comparative Law. 2020. Vol. 41, No 2. P. 153–174. DOI: <https://doi.org/10.31743/recl.6429>
11. Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні: теорія та практика: монографія. За загал. ред. д. ю. н., проф. М. А. Погорельського. К.: Алерта, 2016. 336с.
12. Кучер О. В. Участь захисника під час затримання особи за підозрою у вчиненні службового злочину. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 206–214. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.3/206-214> URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/issue/view/11>
13. Шатрава С. О., Джафарова О. В. Участь захисника в кримінальному провадженні: питання теорії та практики. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. № 15. С. 231–235. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2023-15-231-235> URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/370>
14. Кучинська О. П., Циганюк Ю. В. Проблемні питання правового регулювання участі адвоката у кримінальному провадженні для надання професійної правничої допомоги учасникам такого провадження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 105–110. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.105> URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/107.pdf>
15. Гловіук І. В. Деякі питання практики Верховного Суду щодо доступу до доказів про можливу провокацію злочину. *Вісник Одеської адвокатури*. 2025. № 2. С. 28–30 URL: <https://www.researchgate.net/publication/393786080>
16. Погорельський М. А. Захисник – суб'єкт доказування у кримінальному процесі. *Організація адвокатури і надання правової допомоги в демократичному суспільстві: доповіді міжнар. наук. – практ. конф.* Київ, 2002. С. 27–30.
17. Погорельський М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12–25.
18. Погорельський М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 63–79. URL: <https://vkslaw.knu.ua/ua/1-2015-rik-problemy-dosudovoho-rozsliduvannia>
19. Погорельський М. А. Кримінальний процес: поняття та його наукове і практичне значення. *Вісник кримінального судочинства*. 2021. № 3–4. С. 28–51 <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2021.3-4>

20. European Court of Human Rights. *Bykov v. Russia*. Judgment of 10 March 2009. Application no. 4378/02 (Grand Chamber). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91495>
21. European Court of Human Rights. *Prade v. Germany*. Judgment of 3 March 2016. Application no. 7215/10. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160371>
22. Верховний Суд. Ухвала у справі № 0912/1638/12 (провадження № 51-2735 км 18) від 23 серпня 2018 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76207261>
23. Верховний Суд. Постанова ККС від 18 квітня 2024 р. у справі № 758/6794/18 (провадження № 51-5567км19) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118592551>
24. Верховний Суд. Постанова ККС від 13 лютого 2024 р. у справі № 640/15555/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117044126>
25. Вищий антикорупційний суд. Вирок від 27 вересня 2022 року у справі № 405916418, провадження № 1-кп9104619. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106442345>
26. Верховний Суд. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 13 лютого 2024 р. у справі № 640/15555/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117044126>
27. Вищий антикорупційний суд. Вирок від 21 лютого 2024 року у справі № 991/6462/21, провадження № 1-кп/991/52/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117129857>
28. Погорецький М. А., Гриценко І. С. Право на справедливий суд. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. № 91. С. 4–7.
29. Переяслав-Хмельницький міськрайонний суд Київської області. Вирок від 29 лютого 2024 р. у справі № 373/1819/23 (провадження № 1-кп/373/59/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117342121>
30. Верховний Суд. Постанова ККС від 11 травня 2023 р. у справі № 757/60763/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110951951>
31. Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції з організації проведення судових експертиз у системі МВС України» від 09.08.2017 № 700. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1119-17>
32. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
33. Вищий антикорупційний суд. Вирок від 21 лютого 2024 р. у справі № 991/6462/21 (провадження № 1-кп/991/52/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117129857>

References:

1. *Ofis Heneral'noho prokurora Ukrayiny. Yedyny zvit pro kryminal'ni pravoporushennya za 2019–2025 roky (forma № 1) [Office of the Prosecutor General of Ukraine (2019–2025). Unified report on criminal offenses (Form No. 1)].* Official statistics. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statistics.html> [in Ukrainian].
2. *Vyshchyy antykoruptsiynyy sud. Statystychni zvity za formoyu № 1-K shchodo sprav za st. 191 KK Ukrayiny, 2019–2025 rr. [High Anti-Corruption Court. (2019–2025). Statistical reports under Form No. 1-K on cases under Art. 191 of the Criminal Code of Ukraine].* Court Statistics. URL: <https://court.gov.ua/sud4509/statystyka/> [in Ukrainian].
3. Alschuler, A. (1975). *The Defense Attorney's Role in Plea Bargaining*. *The Yale Law Journal*, 84(6), 1179–1314. URL: <https://doi.org/10.2307/795496> [in English].
4. Brown, D. E., Levin, D., & Roberts, J. V. (2017). *Defense Counsel and Public Defence*. *Reforming Criminal Justice: Pretrial and Trial Processes*, 103–130. URL: <https://ccjls.scholasticahq.com/article/56908-perceptions-about-court-appointed-and-privately-retained-attorney-representation-how-do-they-differ/attachment/121804.pdf> [in English].
5. Klein, R. (2012). *The Role of Defense Counsel in Ensuring a Fair Justice System*. *Touro Law Review*, 29(4), 1161–1179. URL: <https://digitalcommons.tourolaw.edu/lawreview/vol29/iss4/9/> [in English].
6. McConville, M. (2019). *Contemporary Criminal Defence Practice: Legal Aid, Ethics and the Decline of Adversarialism*. *International Journal of the Legal Profession*, 26(3), 235–264. URL: <https://doi.org/10.1080/09695958.2019.1706528> [in English].
7. Worden, A. (2017). *Expanded Criminal Defense Lawyering*. *Hofstra Law Faculty Scholarship*, 1–32. URL: https://scholarlycommons.law.hofstra.edu/faculty_scholarship/1635/ [in English].
8. *European Parliament and the Council. (2013). Directive 2013/48/EU on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings*. Official Journal of the European Union, L 294, 1–12. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013L0048> [in English].
9. *European Parliament and the Council. (2016). Directive (EU) 2016/1919 on legal aid for suspects and accused persons in criminal proceedings*. Official Journal of the European Union, L 297, 1–8. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016L1919> [in English].
10. Zbiciak, A. M. (2020). *Effective Access to Defence Counsel in the Judicial Stage of Polish Criminal Proceedings in the Scope of Directives 2013/48/EU and 2016/1919/EU*. *Review of European and Comparative Law*, 41(2), 153–174. URL: <https://doi.org/10.31743/recl.6429> [in English].
11. Starenkyi, O. S. (2016). *Kryminal'ni protsesual'ni harantiyi zakhysnyka yak sub'yekta dokazuvannya u dosudovomu rozsliduvanni: teoriya ta praktyka: monohrafiya. Za zahal. red. d.yu.n., prof. M. A. Pohorets'koho [Criminal procedural guarantees of the defense counsel as a subject of proving during the pre-trial investigation: Theory and Practice. Monograph edited by M. A. Pogoretskyi]*. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].
12. Kucher, O. V. (2019). *Uchast' zakhysnyka pid chas zatrymannya osoby za pidozroyu u vchynenni sluzhbovoho zlochyynu. [Participation of the defense counsel during detention of a person suspected of committing an official crime]*. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*, 3, 206–214. URL: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.3/206-214> [in Ukrainian].

13. Shatrava, S. O., & Dzhafarova, O. V. (2023). *Uchast' zakhysnyka v kryminal'nomu provadzhenni: pytannya teorii ta praktyky* [Participation of the defense counsel in criminal proceedings: Issues of theory and practice]. Scientific Notes. Series: Law, 15, 231–235. URL: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2023-15-231-235> [in Ukrainian].
14. Kuchynska, O. P., & Tsyhanyuk, Y. V. (2024). *Problemni pytannya pravovoho rehulyuvannya uchasti advokata u kryminal'nomu provadzhenni z metoyu nadannya pravovoyi dopomohy* [Problematic issues of legal regulation of lawyer participation in criminal proceedings for providing legal aid]. Analytical and Comparative Jurisprudence, 1, 105–110. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.105> [in Ukrainian].
15. Hlovyuk, I. V. (2025). *Deyaki pytannya praktyky Verkhovnoho Sudu shchodo dostupu do dokaziv mozhlyvoho provokuvannya zlochyynu* [Some issues of the Supreme Court's practice regarding access to evidence of possible crime provocation]. Visnyk Odes'koi advokatury, 2, 28–30. URL: <https://www.researchgate.net/publication/393786080> [in Ukrainian].
16. Pohoretskyi, M. A. (2002). *Zakhysnyk yak sub'yekt dokazuвання u kryminal'nomu provadzhenni* [Defense counsel as a subject of proving in criminal proceedings]. Organization of advocacy and provision of legal aid in a democratic society: Proceedings of the international scientific-practical conference, 27–30 [in Ukrainian].
17. Pohoretskyi, M. (2014). *Teoriya kryminal'no-protsesual'noho dokazuвання: problemni pytannya* [Theory of criminal procedural evidence: problematic issues]. Pravo Ukrainy, 10, 12–25. [in Ukrainian].
18. Pohoretskyi, M. A. (2015). *Nova kontsepsiya kryminal'no-protsesual'nykh dokaziv* [A new concept of criminal procedural evidence]. Visnyk kryminalnoho sudochynstva, 3, 63–79. URL: <https://vkslaw.knu.ua/ua/1-2015-rik-problemy-dosudovoho-rozsliduvannya> [in Ukrainian].
19. Pohoretskyi, M. A. (2021). *Kryminal'nyy protses: ponyattya ta yoho naukove ta praktychne znachennya* [Criminal procedure: concept and its scientific and practical significance]. Visnyk kryminalnoho sudochynstva, 3–4, 28–51. URL: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2021.3-4> [in Ukrainian].
20. European Court of Human Rights. (2009). *Bykov v. Russia*, Judgment of 10 March 2009, Application no. 4378/02 (Grand Chamber). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91495> [in English].
21. European Court of Human Rights. (2016). *Prade v. Germany*, Judgment of 3 March 2016, Application no. 7215/10. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160371> [in English].
22. Supreme Court of Ukraine. (2018). *Ruling in case No. 0912/1638/12 (proceeding No. 51-2735km18) dated August 23, 2018*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76207261> [in Ukrainian].
23. Supreme Court of Ukraine. (2024). *Judgment of the Criminal Cassation Court dated April 18, 2024 in case No. 758/6794/18 (proceeding No. 51-5567km19)*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118592551> [in Ukrainian].
24. Supreme Court of Ukraine. (2024). *Judgment of the Criminal Cassation Court dated February 13, 2024 in case No. 640/15555/18*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117044126> [in Ukrainian].
25. High Anti-Corruption Court. (2022). *Verdict of September 27, 2022 in case No. 405916418, proceeding No. 1-kp9104619*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106442345> [in Ukrainian].
26. Pohoretskyi, M. A., & Hrytsenko, I. S. (2012). *Pravo na spravedlyvyy sud* [Right to a fair trial]. Visnyk of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Sciences, 91, 4–7. [in Ukrainian].
27. Pereiaslav-Khmelnytskyi City District Court of Kyiv Region. (2024). *Judgment of February 29, 2024 in case No. 373/1819/23 (proceeding No. 1-kp/373/59/24)*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117342121> [in Ukrainian].
28. Supreme Court of Ukraine. (2023). *Judgment of the Criminal Cassation Court dated May 11, 2023 in case No. 757/60763/16-k*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110951951> [in Ukrainian].
29. Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2017). *Order No. 700 of August 9, 2017 on approval of the Instruction on the organization of forensic examinations in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1119-17> [in Ukrainian].
30. Zakon Ukrainy «Pro sudovu ekspertyzu» vid 25 lyutoho 1994 r. [Law of Ukraine on Forensic Examination]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> [in Ukrainian].
31. High Anti-Corruption Court. (2024). *Verdict of February 21, 2024 in case No. 991/6462/21 (proceeding No. 1-kp/991/52/21)*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117129857> [in Ukrainian].
32. Supreme Court of Ukraine. (2024). *Judgment of the Criminal Cassation Court dated February 13, 2024 in case No. 640/15555/18*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117044126> [in Ukrainian].
33. High Anti-Corruption Court. (2024). *Verdict of February 21, 2024 in case No. 991/6462/21 (proceeding No. 1-kp/991/52/21)*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117129857> [in Ukrainian].